

AURELIJA GRITĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

ŽODYNO VAIZDINYS LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNE

ESMINIAI ŽODŽIAI: žodynas, vaizdinys, iliustracinis sakiny, semantika, *Lietuvių kalbos žodynas*.

ĮVADINĖS PASTABOS

Apie akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* (toliau – LKŽ_e) svarbą įvairiems tarpkryptiniams tyrimams rašyta daugybę kartų. Įvairių žodynų (ypač LKŽ_e) vertę iškelia ne tik kalbininkai (žr. Dini 2002; Kažukauskaitė 2002; Nepokupnas 2002, Paulauskienė 2002; Toporovas 2008 ir kt.). Jų motyvas nuolat iškyla ir nemoksliniuose tekstuose. Poetai (Vytautas Mačernis, Bernardas Brazdžionis, Česlavas Milošas, Justinas Marcinkevičius ir kt.) savo eilėse mini pirmojo lietuvių kalbos žodyno autorių – Konstantiną Sirvydą. Ėmus vienam po kito rodytis LKŽ_e tomams, randasi ne vienas eilėraštis (Justino Marcinkevičiaus, Marcelijaus Martinaičio ir kt.), kuriuose iškyla ir akademinio žodyno motyvas. Prozos tekstuose (romanuose, esė ir kituose įvairaus žanro tekstuose, pavyzdžiui, Kosto Ostrausko, Romualdo Granausko, Agnės Žagrakalytės ir kitų) iškeliamas akademinio žodyno svarba mūsų kultūrai, kalbama apie žodžių rinkėjus, redaktorius ir pan.¹

Taigi semantiniam vaizdinio tyrimui *žodyno* sąvoka pasirinkta sąmoningai. Apie kitokį *Lietuvių kalbos žodyno* – Viktorijos Daujotytės žodžiu, pamatinio kultūros teksto

---

¹ Štai kaip apie žodyną viename iš interviu kalbėjo Romualdas Granauskas: „Žmogau, kodėl tu neužguli krūtine Didžiojo lietuvių kalbos žodyno? Kodėl nekiši ten nosies, kodėl nesi jo perskaitęs bent trejetą kartų, o ruošies rašyti? Kokia kalba, kokia savo puskalbe? Gal bent suprastum, kad lietuvių tauta nieko vertingesnio ir prakilnesnio nėra sukūrusi? Pati išnyks, o JIS liks dunksti“ (Granauskas 2015: 317). Trumpai apie savo indėlį renkant akademiniam žodynui žodžius užsimena ir Agnės Žagrakalytės romano veikėjas – reali asmenybė Juozas Žagrakalys: „Parašiau šešiolika tarmiškų apsakymėlių. Vėliau, Vidugiriui pasiūlius, mielai apsiėmiau rinkti žodžius žodynui – kas nenorės prisidėti prie tokio gero darbo <...>“ (Žagrakalytė 2013: 561). Čia tik priminsime, kad teisininkas, literatas, kraštotyrininkas J. Žagrakalys kaip žodžių rinkėjas nurodytas paskutiniajame akademinio žodyno tome. Aldono Pupkio monografijoje rašoma, kad jis žodžius žodynui pradėjo rinkti dar 1933 m., o daugiausia surinko po karo (1972–1977 m. iš gyvosios kalbos užrašė apie 4000 žodžių, iš raštų – apie 5000) (Pupkis 2013: 424).

(Daujotytė-Pakerienė 2002: 34) – skaitymą bene pirmoji yra kalbėjusi Jolanta Zabarskaitė. Žvelgdami į žodyninius straipsnius kaip į tam tikru būdu sukurtą specifinį diskursą ir skaitydami juos skirtingais pjūviais galime rasti įvairių duomenų apie lietuviškos pasaulėžiūros ir pasaulėjautos bruožus. Apie LKŽ_e šaltinius kaip kultūros istorijos atspindžius yra rašiusi Zita Šimėnaitė (2010: 158–166). Remiantis žodyno medžiaga jau ištirtas mūsų politinis pasaulėvaizdis (valstybė, įstatymas, valdžia), nagrinėtas šermukšnio vaizdinys; pasitelkus žodyne fiksuotą Adalberto Bezzenbergerio medžiagą, aprašytos marios, pamarys ir pamariškis (Zabarskaitė 2010: 126–143; 2012: 239–253; Gritėnienė 2016: 85–104). Šio lingvistinės kultūrologijos straipsnio tikslas – pasitelkus platų ir įvairų 20 žodyno tomų diskursą išnagrinėti, koks žodyno semantinis vaizdinys yra susidaręs LKŽ_e hipertekste, nustatyti, kurie vaizdinio požymiai laikomi svarbiausiais, aktualiausiais. Siekiant įgyvendinti šį tikslą, iškelti keli konkretūs uždaviniai: tiriant surinktą medžiagą interpretaciniu, analitiniu aprašomuoju ir semantinės analizės metodais, apibūdinti žodynų sandarą, tipus, apimtį, autorius, medžiagą, aprašyti leksikografinių darbų eigą ir sunkumus, su kuriais susiduria žodynininkai rengdami žodynus, išryškinti žodynuose pasitaikančius trūkumus ir parodyti žodynų vertę.

Vaizdinys čia suprantamas kaip žmogaus sąmonėje susidėliojęs tam tikras apibendrintas mentalinis vaizdas, ankstesnio suvokimo ar patirties atkūrimas². Nuo vaizdo vaizdinys skiriasi tuo, kad yra labiau scheminis, apibendrintas. Vaizdiniai – suvokimo ir abstraktaus mąstymo tarpinė grandis, jų kilimą atmintyje, vaizduotėje ir mąstyme reguliuoja kalba (VLE 548). Kaip vaizdinys suprantamas semiotikų ir naujųjų laikų filosofų, plačiau žr. Sverdiolas 2006: 174; Balodis 2009; Nastopka 2010: 26 ir kt. Trumpai apibendrinami filosofų tyrimus galėtume teigti, kad naujųjų laikų filosofijoje vaizdinys suvokiamas kaip mentalinis fenomenas, tam tikra reprezentacija, savitas suvokimo ir patirties substratas.

² Vaizdiniui gana artima ir *archetipo* savoka, plačiau vartojama literatūrologu ir kultūrologu. Plg. archetipo apibrėžti: archetipas – originalus modelis, idealus pavyzdys, prototipas, kolektyvinės sąmonės vaizdinio, turinčio universalios prasmės, nepriklausomo nuo individualaus pažinimo perdavimas iš kartos į kartą (LLE 2001: 28). Kognityvinėje lingvistikoje įprastiau vartoti *koncepto* sąvoką. Priminsime, kad konceptu paprastai vadinamas mąstymo vienetas, visa informacija apie ką nors, esanti žmonių, kalbančių tam tikra kalba, sąmonėje (plačiau apie *koncepto* terminą žr. Černeiko, Cho Son Te 2001: 51; Papaurėltė 2003: 25; 2007: 15–17; Gudavičius 2011: 109–117). Dažniausiai *koncepto* terminas vartojamas kalbant apie abstrakčius sąvokas, o žodynas yra konkreti realija. Be to, šiame straipsnyje surinkta medžiaga neanalizuojama kognityvinės analizės metodu, čia nevertojami ir kiti svarbiausi kognityvistikos terminai (*atributas, figūra, kolokacija* ir pan.), todėl šiame semantiniame tyrime pasirinktas *vaizdinio* terminas.

Tiriamoji medžiaga buvo renkama žvelgiant į visus 20 LKŽ_e tomų vertikalčiai ir skaitant žodyno hipertekstą horizontalčiai. Tokiu būdu skaitant žodyninius straipsnius rasta 211 antraštinių žodžių, kurių iliustracijose minima leksema *žodynas*. Įdomu tai, kad leksemos *leksikografas*, *-ė* („leksikografijos specialistas“) ir *žodynininkas*, *-ė* („žodyną sudarytojas, leksikografas“) fiksuotos tik jų pačių žodyniniuose straipsniuose. Jos daugiau nepavartotos nė viename iš 20 žodyno tomų apibrėžiant ar iliustruojant kitus žodžius. Didžioji dauguma (net 98 proc.) leksemą *žodynas* turinčių iliustracijų išrašyta iš įvairių autorių (daugiausia kalbininkų, kultūros ir visuomenės veikėjų) raštų: 64 sakiniai iš Kazimiero Būgos, 19 iš Jono Jablonskio, 9 iš Juozo Balčikonio, 7 iš Antano Baranausko, po 3 iš Kazimiero Jauniaus ir Vinco Kudirkos, 2 iš Juozo Tumo-Vaižganto, po 1 iš Antano ir Jono Juškų, Jono Šliūpo, Mykolo Biržiškos, Antano Salio, Jurgio Šlapelio, Vydūno ir kt. veikalų. Taip pat *žodynas* minimas įvairiuose mokslo leidiniuose (žurnaluose, *Lietuvių kalbos gramatikoje*, kituose žodynuose ir pan.). Iš gyvosios kalbos užrašytos tik 2 iliustracijos su leksema *žodynas* (po vieną iš Liškiavos ir Kretingos)³.

Būtina paminėti, kad LKŽ_e rasta ir *žodyno* sinonimų (jie taip pat yra šio straipsnio tyrimo objektas): Kiprijono Juozapo Nezabitauskio naujadarai *surinktžodis* ir *žodinykas*, Simono Daukanto vartotas *žodrodys*, A. Juškos – *vardinyčia*, Fridricho Kuršaičio žodyne (KII362) pirmą kartą fiksuotos *žodinės knygos*, *žodknygės*, Makso Niedermanno, Alfredo Senno, Franco Brenderio ir A. Salio žodyne vartotas *žodinis*, Antanas Vireliūnas terminų žodynus vadino *įvardynais*, žodynai vadinami ir tarptautiniu žodžiu *leksikonas*. Visi šie sinonimai LKŽ_e minimi tik jų pačių žodyniniuose straipsniuose. Šiandien visiems įprastą terminą *žodynas* sukūrė ir pirmą kartą pavartojo Jurgis Ambraziejus Pabrėža, o išplatino ir įtvirtino *Aušros* laikraštis (Balašaitis 1984: 95).

Medžiaga tyrimui rinkta iš visų LKŽ_e 20 tomų, neimant papildymų kartotekos duomenų, todėl būtina pabrėžti, kad gauti rezultatai atspindi žodyno vaizdinį, susiklosčiusį lietuvių pasaulėjautoje iki XXI a.

³ Akivaizdu, kad šie sakiniai užrašyti iš informantų, neabejotinai turinčių reikalų su leksikografais: *Kiek sukriuš piningo į tą žodyną!* Krtn (ž. sukriušti). *Visan sodžiuj užsijaudė visi žodžius žodynui rinkt Lš* (ž. užjauudyti).

1. LKŽ_e ILIUSTRACINĖS MEDŽIAGOS SEMANTINĖ ANALIZĖ

Atskiros LKŽ_e iliustracijos autorius yra arba individualizuotas (ilustracinio sakinio pabaigoje nurodoma konkreti asmens, iš kurio raštų imtas sakiny, pavardė) arba anoniminis (autorius slepia bendra *rš*, *sp*, *Klb*, *LKK*, *LK*, *B* ir pan. santrumpa), tačiau bendrąja prasme galime teigti, kad visą žodyno hipertekstą kūrė vienas kolektyvinis kūrėjas – visa lietuvių tauta. Kalbant apie konkretų žodyno vaizdinį būtina patikslinti, kad šiame tyrime išnagrinėti LKŽ_e hiperteksto duomenys rodo kalbotyros specialistų – leksikografijos, gramatikos, dialektologijos ir kitų kalbos mokslo sričių tyrėjų, taip pat jiems artimų kultūros veikėjų ir grožinės literatūros kūrėjų susidarytą žodyno vaizdinį.

Paprastai visos semantinės analizės remiasi aiškinamuosiuose žodynuose pateiktomis žodžių reikšmėmis arba jų iliustracine medžiaga. Žodynas lietuvių kalbos aiškinamuosiuose žodynuose paprastai apibrėžiamas taip: **žodynas** – tai popierinė ar elektroninė knyga, skirta neištisiniui skaitymui, kurioje tam tikra tvarka (paprastai abėcėliškai) pateikti žodžiai, žodžių junginiai su paaiškinimais, iliustracijomis ar vertimu į kitą kalbą arba be jų⁴. Šiame tyrime, remiantis LKŽ_e iliustraciniais sakiniais (o tiksliau – teiginiais, kurie tais sakiniais pasakomi), išskirti šie svarbiausi žodyno vaizdinio požymiai: žodyno sandara, tipas, autorius, apimtis, leksikografinė medžiaga, darbų eiga, sunkumai rengiant žodynus, žodynų trūkumai ir vertė. Toliau kiekvienas iš šių požymių bus aptartas išsamiau.

2. ŽODYNO SANDARA

Žodyno sandara apima dviejų tipų struktūrą: makrostruktūrą (bendrąją žodyno sandarą, jo didžiųjų dalių ir žodyninių straipsnių išdėstymo tvarką) ir mikrostruktūrą (atsiėro žodyninio straipsnio sandarą) (Jakaitienė 2005: 33).

Keliose LKŽ_e iliustracijose užsimenama apie žodyno makrostruktūrą (įvadą, žodžių pateikimo tvarką, sutrumpinimus, iliustracijas ir pan.): Žodyno „Įvadas“ yra tam tikrų problemišku tarties ir kirčiavimo dalyku išvardijimas K1K53,47 (ž. išvardijimas)⁵. Žodžiai

⁴ Plg. žodyno apibrėžtį LKŽ_e, taip pat *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (<http://lkiis.lki.lt/dabartinis>) ir *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne* (<http://bkz.lki.lt/>).

⁵ Straipsnyje pavyzdžiai cituojami iš elektroninės LKŽ_e versijos (žr. www.lkz.lt). Sutrumpinimai tokie patys kaip žodyne. Skliaustuose nurodomas žodis, iš kurio straipsnio imtas pavyzdys.

Būgos žodyne rikiuojami alfabeto tvarka LKI103 (ž. rikiuoti). Mažybiniai daiktavardžiai Būgos žodyne nešliejami prie pagrindinio, bet redaguojami atskirais straipsniais LKI104 (ž. šlieti). Žodynuose tilde žymimi pasikartojantys žodžiai arba jų dalys TŽŽ (ž. tildė). Kirčiams žymėti žodynuose ir gramatikose vartojame kelis ženklelius J.Jabl (ž. žodynas). Antras didelis pakeitimas, kurį J. Jablonskis atliko [Juškos] žodyne, yra visų žodžių priegaidžių sužymėjimas LKV244 (ž. sužymėjimas). Mano žodyne prie kiekvieno žodžio bus įdėtų sakinių, iš kurių lengviau bus suvaikyti žodžio reikšmė K.Būg (ž. suvaikyti).

Žodyno mikrostruktūrai skirtose iliustracijose kalbama apie antraštinius žodžius, jų pateikimo tvarką ir pan.: *Antraštinis žodyno straipsnio žodis rš (ž. antraštinis). Vardininkas yra pagrindinė linksniuojamojo žodžio forma, kuria tas žodis rašomas žodynuose, sąrašuose, antraštėse MLTEII443 (ž. vardininkas).*

3. ŽODYNO TIPAS

Žodynai į tipus skirstomi remiantis įvairiais kriterijais. Pagal informacijos šaltinį įprasta skirti lingvistinius ir enciklopedinius žodynus. LKŽ_e rasta tik viena iliustracija, kurioje paminėtas enciklopedinis žodynas: *Enciklopedinis žodynas DŽ (ž. enciklopedinis)*. Daugiausia LKŽ_e diskurse kalbama apie lingvistinius žodynus. Jų esama įvairių tipų. Pagal kalbų skaičių nurodomi tokie žodynai: *Vienakalbiai aiškinamieji žodynai paprastai yra norminiai A.Sal (ž. vienakalbis). Dvikalbis žodynas DŽ (ž. dvikalbis). Širovadas apskelbė trikalbį žodyną prš (ž. apskelbti). Šlapelio, pasirodo, leidžiama net du žodynu – trikalbis ir vienakalbis K.Būg (ž. vienakalbis). Keliakalbis žodynas NdŽ (ž. keliakalbis).*

Žodynai skirstomi ir pagal apimtį, formą bei paskirtį: *Kišėninis žodynas DŽ (ž. kišėninis). Žodynas liliputas DŽ (ž. liliputas). Praktikos reikalo žodynas K.Būg (ž. reikalas).*

LKŽ_e iliustracijose minimi įvairūs vienakalbių žodynų tipai. Pagal žodžių pateikimo tvarką randame šį žodyno tipą: *Būgos žodynas alfabetinis, ne lizdinis rš (ž. lizdinis)*. Daugiausia žodynų tipų randame pagal aprašomus vienetus ir informacijos pateikimo būdą: *Būgos žodynas yra iš dalies verstinis, iš dalies aiškinamasis LKI113 (ž. verstinis). Aiškinamasis specialių terminų žodynas SkŽ279 (ž. žodynas). Žodynas savo pobūdžiu yra tarpinis tarp išsamaus ir atrankinio BVIII204 (ž. tarpinis). LKŽ_e hipertekste minimi ir aspektiniai žodynai: *Aš turiu nemaža medžiagos surinkęs etimologijos žodynui K.Būg (ž. medžiaga). Atvirkštinis**

žodynas rš (ž. žodynas). *Rašomosios kalbos žodynui šnektų žodžialytės neturi jokios svarbos* K.Būg (ž. žodžialytė). *Lietuvių leksikografijoje ilgai žiojėjo matoma spraga – neturėjome specialaus bendrinės tarties žodyno* K1K53,44 (ž. žiojėti).

Nemažai iliustracijų, kuriose kalbama apie įvairius specialiuosius žodynus: *Be augalų vardyno, J. Pabrėža yra parašęs morfologinių botanikos terminų žodyną* KlbXVIII11 (ž. vardynas). *Dažniausiai vertiniai visų pirma pasirodo verstiniėje mokslinėje literatūroje, verstiniuose terminų žodynuose ir yra vertėjo naujadarai* KlK27,32 (ž. verstinis). *Tarmės žodynas rš (ž. tarmė). Teminis žodynas būtų tikras pagalbininkas rašantiesiems, padėtų jiems susirasti reikiamos reikšmės žodį, propaguotų rečiau vartojamus ar mažiau žinomus žodžius bei jų reikšmes* KlK27,48 (ž. teminis). *Žodynas augminyčinis P (ž. žodynas). Rinko medžiagą Lietuvos žymesnybių žodynui rš (ž. žymesnybė).*

Kartais iliustracijoje nurodomas konkretaus žodyno pavadinimas: *Būgos „Lietuvių kalbos žodynas“ apimties atžvilgiu yra tezauro tipo žodynas* LKI113 (ž. tezauras). *Visą laiką man atima „Rašybos ir tarybos žodynas“, kurį norėčiau pabaigti iki Naujų metų* K.Būg (ž. taryba). [Šlapelio „Lietuvių ir rusų kalbų žodyno“]⁶ *atsivaryta ligi raidės* K J.Balč (ž. atvaryti).

4. ŽODYNŲ AUTORAI

Kelete LKŽ_e iliustracijų žodyno sudarytojai įvardijami labai apibendrintai, neindividualizuotai. Leksikografai vadinami žodyno *sudarytojais, rengėjais, rašytojais* ir pan.: *Tapau žodyno rengėju* K.Būg (ž. rengėjas). *Žodyno sudarytojas* J.Jabl (ž. sudarytojas). *Kurios čia tvarkos laikosi žodyno rašytojai šitame savo žodžių suskirstyme skaitytojams?* J.Jabl (ž. skaitytojas). *Žodinių knygų (žodknygių) rašėjas* KII26 (ž. žodinis). *Pirmasis didžiojo enciklopedinio arabų žodyno ruošėjas* EncIV1187 (ž. ruošėjas).

Visas rengėjų kolektyvas – žodyno redakcija: *Žodyno redakcijai gyvai reikia gauti Lalio žodyno trys egzemplioriai* KlbXIV64(K.Būg) (ž. redakcija). [„Lietuvių kalbos žodyno“] *redakcijos kolektyvas buvo telkiamas iš svarbesniųjų lietuvių kalbos tarmių atstovų* KlbXVI10 (ž. telkti).

⁶ LKŽ_e laužtiniuose skliaustuose pateiktas iš rašytinio konteksto numanomas žodis šiame straipsnyje laikomas lygiaverčiu su kitais sakinio žodžiais.

LKŽ_e diskurse daug dažniau nurodomos konkrečios žodynų autorių pavardės: Konstantino Sirvydo, Kazimiero Daukšos, Kristijono Gotlybo Milkaus, Simono Daukanto, Dionizo Poškos, Fridricho Kuršaičio, Mykolo Miežinio, Antano Juškos, Kazimiero Būgos, Jurgio Šlapelio, Jono Jablonskio ir kitų. Tik retais atvejais žodyno autorius ir pats veikalas paminimas be jokio platesnio konteksto: *Daukanto žodynas* K.Būg (ž. žodynas). *Atskleidęs žodininį Neselmano JJ* (ž. žodinininkas).

Išsamesnėse, platesnio konteksto iliustracijose kalbama apie žodynų autorių pateikiamus konkrečius žodžius: *Širvydas (= Sirvydas) savo žodyno penktajame spaudime turi prekie* K.Būg (ž. penktas). *Žodį miresiuoti K. Daukšos žodynelis rodo reikiant rašyti miresiuoti „gaimuroti“* K.Būg (ž. miresiuoti).

Lyginami kelių autorių žodynai, kalbama apie vieno žodyno įtaką kitam, žodyno rengėjų kaitą ir pan.: *Šlapelio žodynas žada būti žodingesnis už Kuršaičio žodyną* K.Būg (ž. žodingas). *Kuršatas ... visą Mielkio žodyną perklausinėjo* LTI417(A.Baran). *Čia yra šis tas paimta ir iš Kuršaičio žodyno* J.Jabl (ž. paimti). *Juškevičiaus žodyną nuo raidės m veda Šlapelis* LKKXX56(K.Būg) (ž. vesti). *Reiktų sunaudoti Juškevičiaus žodynui tinkantys ir Jauniaus materijolai* K.Būg (ž. materijolas).

Nemažai rašoma apie žodynininkų pasišventimą savo darbui: [D. Poška] *visą savo amžių krutėjo kraudamas lietuvišką žodyną* A1884,16 (ž. žodynas). *Pasimirė kun. Miežinis, pasimirė ir jo žodynas* V.Kudir (ž. pamirti).

Užsimenama apie atliekamus konkrečius leksikografo darbus: *Lietuviškus žodžius į lenkų kalbą* A. Juška *žodyne išvertė trumpai, lakoniškai* LKV170 (ž. išversti). *Šlapelis žodyno tekstą derino su rašomąja kalba, bet nieko nepapildinėjo; daug nuo originalo nesitraukė* J.Balč (ž. traukti). *Visą gautą iš jų medžiagą ... J. Jablonskis galvojo suvartoti savo straipsniams arba žodynui* KlV54 (ž. suvartoti).

5. ŽODYNŲ APIMTIS

Žodyno apimtį dažniausiai parodo a) tomų, b) lankų, c) puslapių arba antraštinių žodžių skaičius:

a) *Vienatoomis žodynas* DŽ¹ (ž. vienatoomis). *Dvitatoomis žodynas* DŽ (ž. dvitatoomis). *Šešiatoomis žodynas* rš (ž. šešiatoomis). *Daugiatoomis žodynas* rš (ž. daugiatoomis);

b) *Žodynėlis galės būti tarp penkių ir dešimt lankų LKGII607* (ž. tarp);

c) *Žodyno didumo šandie dar nenujaučiu. Tik man rodos, kad bus apie 4000–6000 psl. (didžiojo formato) KlbXIV164(K.Būg). Žodynas bus didelis – išeis apie 8 ar 10 tūkstančių puslapių K.Būg* (ž. tūkstantis). *Tačiau mano nuvokimu A. J[uškos] Žodynas neturės daugiau per 35000 žodžių Vaižg* (ž. nuvokimas).

Kartais žodyno apimtis nusakoma būdvardžiais *milžiniškas, lemtas*⁷ ir pan.: *Darbiai rašai tamsta milžinišką mūsų kalbos žodyną* Jn (ž. darbus). *Iš to jau pasidarė lemtas žodynas* prš (ž. lemtas). *Būga buvo užsimojęs įtraukti į žodyną visus lietuvių kalboje vartojamus ir vartotus žodžius* sp (ž. užmoti).

6. ŽODYNŲ MEDŽIAGA

Žodynui parašyti pirmiausia turi būti sukaupta įvairialypė medžiaga. Akademiniam žodynui žodžiai buvo renkami iš gyvosios kalbos ir įvairiausių raštų. Žodyno vaizdinio tyrimui atrinktose iliustracijose daugiausia ir kalbama apie šį darbą: *Daug žodynui primeškeriojau 1916–1919 metais* K.Būg (ž. primeškerioti). *Kaip skruzdėlė jis* (M. Untulis) *rinko ir tempė lietuviškus žodžius lietuvių kalbos žodyno kartotekon* rš (ž. tempti).

Iš įvairių šaltinių išrinkti žodžiai ir jų vartosenos pavyzdžiai surašomi į atskiras korteles – sudaroma žodyno kartoteka: *Žodyno kartoteka DŽ* (ž. kartoteka). *Kartoteka lėmė žodyno apimtį ir net struktūrą* rš (ž. lemti). *Ne tiek Juškevičiaus žodyno daug, kiek mano materijolų (kortelinis žodynas!)* K.Būg (ž. kortelinis).

Vieni autoriai į žodynus traukia visus kalboje esančius žodžius: *Žodyno turiniu eina visi, be jokio skirto, lietuvių kalbos žodžiai* K.Būg (ž. skirtas). *Manasis žodynas kai kuriems mūsų tėvynainiams (patriotams) labai nepatinka savo skoliniais* TŽII464(K.Būg) (ž. tėvynainis). *A. Juška taip pat nevengė grubių bei vulgarių žodžių ir posakių, nelaikydamas jų netinkamais žodynui ir apskritai skaitančiajai visuomenei* LKV151 (ž. vulgarus).

Kartais iliustracijose išskiriamas ar pabrėžiamas koks nors ypatingesnis žodyninės leksikos sluoksniš: *Šitie žodžiai jiems kalbos neteršių ir esą dėtini žodynan* K.Būg (ž. teršti). *Gal didžiuma žodyne priedamųjų kalbos pavyzdžių – tai vertimai* M.Birž (ž. privesti). *Nepaisant J. Juškos pagedavimų, spausdintoje žodyno dalyje yra raštų kalboje paprastai vengiamos*

⁷ *Lemtas* – „nemažas, didokas“.

leksikos LKV152 (ž. vengti). *Šitokių dialektizmų traukimas į tarminius žodynus yra visai naujas dalykas dialektologinėje leksikografijoje* BXIII308 (ž. traukimas).

7. ŽODYNO KŪRIMO ETAPAI

Iš LKŽ_e iliustracijų palyginti lengvai atsekame žodyno rengimo darbų eigą. Pirmiausia turi būti surinkta leksikografinė medžiaga: *Žodyninės medžiagos rinkimas siejosi su kitu didžiuliu darbu – tautosakos rinkimu* rš (ž. rinkimas). *Žodžiai pravartu būtų surinkti vienan žodynan su jų reikšmės ir prasmės apsakymais* rš (ž. apsakymas).

Paskui žodžiai dėliojami pagal abėcėlę: *Abėcėliškas žodyno kortelių dėstymas* K.Būg (ž. abėcėliškas). Sutvarkius kartoteką, imamas kurti žodyno tekstas: *Pradėjau žodyną iš kortelių perrašinėti spaudai į sąsiuvinius* KlbXIV165(K.Būg) (ž. perrašinėti). *Dėk žodį prie žodžio – turėsi žodyną* J.Balč (ž. žodynas).

Vėliau į žodyno rengimo darbą įsitraukia redaktorius. Daugiausia iliustracijų apie A. Juškos žodyno redagavimą: *Jablonskis yra suredagavęs dalį A. Juškos žodyno* (ejūra), *kuris davė literatūrinei kalbai nemaža naujų žodžių* LKI47 (ž. suredaguoti). *J. Jablonskis buvo vienintelis [A. Juškos žodyno] redaktorius, kuris lenkiškąjį vertimą tvarkė iš esmės* LKV243 (ž. vienintelis). *Redaguodamas Jablonskis [A. Juškos] žodyno kalbą, užrašytą daug kur to krašto tarme, kur buvo rinkta, vienodino ir artino prie vakarų aukštaičių tarmės* J.Balč (ž. vienodinti). *Kitų pinigų už [uškos] Žodyno redakciją neesu gavęs* KlbV106(J.Jabl) (ž. redakcija). *J. Jablonskis, sutikęs būti redaktoriumi, svajojo sutvarkyti ir išleisti visą A. Juškos žodyną* LKV237 (ž. sutvarkyti).

Prieš leidybą skaitomos žodyno korektūros: *Juškevičiaus žodyno III sąsiuvinį teko man spaudai prirengti ir išvesti korektūras iki 232 psl.* (iki kretalui) K.Būg (ž. išvesti). *Su žodynu tamsta, tariuosi, būsi jau apsipažinęs iš korektūros lakštų* K.Būg (ž. tarti).

Suredaguotas žodynas atiduodamas spausdinti: *Manau, kad žodyno spaudą galima bus pradėti 1923 metų rudenio* K.Būg (ž. spauda). *Rudenio galės pasirodyti žodyno pirmasis sąsiuvinys* K.Būg (ž. sąsiuvinis). *Jau bus 3 metai, kaip įdavė to žodyno rankraštį vienam spaudikui V. Kudir* (ž. spaudikas). *Gyvas reikalas verčia autorių toliau varyti sustojusį žodyno spausdinimo darbą* K.Būg (ž. spausdinimas). *Šiandien žodyno surinktu jau du lanku (32 psl.) – iki žodžio* akis KlbXIV166(K.Būg) (ž. surinkti).

8. SUNKUMAI RENGIANŲ ŽODYNUS

Dažniausiai iliustracijose kalbama, kad žodynų rengėjams trūksta medžiagos, jos rinkėjų ir žodyno rašytojų: *Vienam žmogui surinkti panašus žodynas yra tiesiog nepakeliamas darbas* rš (ž. pakelti). *Į žodyną sunku surinkti visi kalbos žodžiai* J.Jabl (ž. sunkus). *Indėlys daug geryn paejėtu, jei savo darbą pataisytų ir papildytų, pasišelpdamas nuo kitų lietuviškų žodžių žodynui rankiotojų* A.Baran (ž. pašelpti). *Darbininkų sunku gauti žodynui* K.Būg (ž. darbininkas). *Gerai būtų, kad kas jaunuomenę galėtų įkinkyti į žodyno darbą* K.Būg (ž. įkinkyti).

Iš iliustracijų matyti, kad žodyno rengimas užima nemažai laiko ir reikalauja daug jėgų, atsidėjimo: *Per virtualią metų jam pavyko surinkti daug medžiagos lietuvių kalbos žodynui* KlbXIV19 (ž. virtuali). *Vienas [žodyno] rašymas gali sutrukti ben 2–3 metus* K.Būg (ž. sutrukti). *Būga buvo nusprendęs visas tam žodynui susikaupti ir net vienuoliškai gyventi* rš (ž. vienuoliškas). *Kažin ar aš kada išvargsiu šitą savo žodyną* Š (ž. išvargti). *Aprašiau gi reikalingumą lietuviško žodyno, vargumą darbo, kokiam reikia būti žodynui* A.Baran (ž. vargumas). *Pirmojoje dalyje parodžiau, kaip lietuviškas žodynas reikalingas, kaip vargus darbas, kokiam jam reikia būti* A.Baran (ž. vargus).

Daug jėgų reikia tvarkant finansinius reikalus (rūpinantis leidyba ir platinimu): *Rankraščiai žodynų guli palėpėse* V.Kudir (ž. rankraštis). *Kad lėšų žodyno redakcija turėtų pakankamai, tai ir žodyno darbas sparčiau eitų* K.Būg (ž. spartus). *Kad po truputį leistų tiražą to žodyno (ne iš karto atgabentų iš sandėlių), labiau žmonės pirktų* rš (ž. leisti). *Susitvarkius knygų prekybai ir lietuvių kalbos žodyno daugiau būtų išpirkta Amerikoje* KlbXIV169(K.Būg) (ž. sutvarkyti). *Reikalinga būtų ir žodyno samata* J.Jabl (ž. samata).

Minimos ir įvairios nenumatytos kliūtys: karas, suirutė, persekiojimai, trėmimai ir pan.: *Antrasis [A. Juškos žodyno] tomas turėjo išeiti iš mano nagų, bet karas sustabdė* K.Būg (ž. tomas). *Gaila, kad II tomas Juškevičiaus žodyno paliko nepabaigtas dėl karo ir suirutės* TŽII466(K.Būg) (ž. suirutė). *J. Jablonskis nenorėjo mesti [A. Juškos] žodyną redaguoti, bet persekiojimai ir ištrėmimai trukdė jam dirbti* LKV252 (ž. ištrėmimas). *Žodyno pirmąjį tomą sulaukė tarybinė cenzūra* rš (ž. sulaukyti). *Ateityje reikėtų išvengti vilkinimo, koks buvo susidaręs, spausdinant Žodyno X tomą* K.Kors (ž. vilkinimas).

9. ŽODYNŲ TRŪKUMAI

Iliustracijose nurodomi ir dažniausiai pasitaikantys žodynų trūkumai – medžiagos stoka: *Yra nemaža ir taip žodžių, nepakliuvusių į žodyną tiktai per neapžvalgumą* J.Jabl (ž. neapžvalgumas). *Visut visutėlių [žodžių] niekada niekas negalės žodynuose suregistruoti* K1K41,65 (ž. visut). *Žinoma, nēr ko tikėtis, kad čia (žodyne) jau sukaupti visum visi rusų žuvų pavadinimai* BXI216 (ž. visum).

Iliustracijose taip pat kalbama ir apie likusias klaidas, neaiškias žodynų sandarą: *Jo žodyne devynios galybės klaidų* K.Būg (ž. galybė). *Žodynas pilnas klaidų, netikslumų* J.Jabl (ž. pilnas). *Jis savo žodynėlyje turėjo būti daug aiškesnis skaitytojams – būti jiems suprantamas pamokytojas* J.Jabl (ž. pamokytojas).

Pasigendama antraštinių žodžių iliustracijų: *Retas žodyno žodis turi čia savo gardelyje (lizde) kalbos pavyzdį* J.Jabl (ž. gardas). *Žodynai su plikais žodžiais* (be iliustracinių pavyzdžių) *nieko neverti* A.Vencl (ž. plikas).

Kartais priekaištaujama dėl be reikalo į žodyną įtrauktų žodžių: *Kam tas mūsų žmonių nesakomasis kalbos posakis reikėjo kišti į mūsų rašomosios kalbos žodyną?* J.Jabl (ž. sakyti).

Taigi suprantama, kad žodynų redaktoriai, sudarytojai prašo skaitytojų pranešti apie rastas klaidas: *Spausdindamas antrąją žodyno laidą, prašiau, kad lietuviai praneštų žodyno redakcijai arba kur kitur to žodyno jeibes* J.Jabl (ž. jeibė). *Būtų man ir mano rengiamam žodynui labai sveika, kad ir kiti, kokių mano klaidą pastebėję, nepatingėtų man pranešti* K.Būg (ž. rengti).

Apie idealaus, tobulo žodyno siekiamybę daugiausia kalba K. Būga⁸: *Mūsų kalbos žodynai tobulumu negali pasigirti* K.Būg (ž. tobulumas). *Šiandien tobulas žodynas išleisti nėra dar galimas daiktas, nes tam per maža turime surinkę medžiagos* K.Būg (ž. išleisti). *Gal kiti*

---

⁸ Pirmiausia K. Būga iš A. Juškos žodyno medžiagos siekė parengti tobulą lietuvių kalbos žodyną, tačiau greitai įsitikino, kad tai neįmanoma, nes trūko medžiagos ir ne visa surinktoji buvo patikima. Taip pat labai kritiškai jis atsiliopė ir apie savo paties skubomis rengtą lietuvių kalbos žodyną (Sabaliauskas 1997: 2–3). Autorencenzijoje K. Būga rašė: „Dėl skubos darbo netenka net žodyno rankraščio sąsiuviniams pagulėti, nes tuojau parašęs turiu nešti spaustuvėn. „Lietuvių kalbos žodynas“ laikytinas yra juodraščiu, kurio geresnėmis Lietuvos gyvenimo sąlygomis nedrįsčiau paskelbti pirma dar gerai neperdirbęs ir neišlyginęs. Tariausi, kad mūsų palikuonys už tą juodraščių manęs nekerns, nes ir juodraštis duos nemažą medžiagos“ (cit. iš Zinkevičius 1981: 111).

galėtų ben skatiką pridėti žodyno patobulinimui K.Būg (ž. patobulinimas). *K. Būga apgailestavo, kad [jo] leidžiamas žodynas turįs trūkumų* KlbXIV163 (ž. turėti).

Dėl netobulai parengtų žodynų kaltinama ir valdžia: *Kad aš žodyną sutikau išleisti pasaulio švieson tokį, kokis jis šiandie yra, tai čia kalta mūsų visuomenė ir valdžia* K.Būg (ž. valdžia).

LKŽ_e hipertekste ne kartą primenama, kad kokybiškam, profesionaliam žodynui parengti reikia daugelio žmonių indėlio: *J. Jablonskio ir K. Būgos indėlis į [A. Juškos] žodyną labai pakėlė jo kalbinę vertę, bet atitolino tekstą nuo autoriaus rankraščių* LKV92 (ž. atitolinti). *Apygerio žodyno galėsime susilaukti, jei žodyno darbui padės pati visuomenė* K.Būg (ž. visuomenė). *Žodyno darbas – talkos darbas!* K.Būg (ž. žodynas). *Žodyno autorius turi būti visa tauta* KlbXIV10(J.Balč) (ž. žodynas).

Žodyno skaitytojai rengėjams pagelbėtų pirkdami žodynus: *Tuo, kad greit išpirks žodyną, lietuviai parodys autoriui, kad jų branginama darbas* KlbXIV168(K.Būg).

10. ŽODYNŲ VERTĖ

Chronologiškai žvelgiant, bene seniausia LKŽ_e iliustracija, kurioje kalbama apie žodynų vertinimą, – iš Antano Baranausko raštų: *Gavau dalį lietuviško žodyno, kad peržiūrėjęs pasakyčia, kokia to darbo dora* A.Baran (ž. dora).

Apie žodynų vertę nemažai pasako jų recenzijos: *Minėtojo žodynėlio autorius savo nuomonei apginti rašęs kontrrecenziją* J.Jabl (ž. kontrrecenzija).

Daugiausia akademinio žodyno iliustracijose kalbama apie LKŽ_e vertę (jame sukauptos medžiagos svarbą lietuvių kalbai, kultūrai ir pan.): *Būgos žodynas pradėjo naują lietuvių leksikografijos vystymosi etapą – didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ leidimo etapą* rš (ž. leksikografija). *J. Balčikonio redaguotasis žodynas yra ryškus liaudies kalbos veidrodis* KlbXIV10 (ž. veidrodis). *Žodynas rūpinasi sutraukti į vieną daiktą kalbos leksinį lobį* J.Balč (ž. sutraukti). *Svarbią reikšmę lietuvių nacionalinei kultūrai turi didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ leidimas* sp (ž. leidimas). *„Lietuvių kalbos žodyne“ yra labai vertingos kalbotyrinės–leksikografinės medžiagos* rš (ž. leksikografinis).

Iliustracijose primenama, kad keliakalbiai žodynai praverčia mokantis užsienio kalbos: *Žodyno daugkalbumas verčia manyti, kad norėta patenkinti mūsų visuomenės praktikos*

reikalas K.Būg (ž. daugkalbumas). *Vokiškai tiek moku, kad pasitelkęs žodyną galiu versti lietuviškai* Blv (ž. patelkti).

Specialieji žodynai vertinami dėl juose pateikiamos medžiagos specifiškumo: *Specialių žodynų gausumas yra tautos kultūringumo rodiklis* K.Dauš (ž. žodynas). *Iš Lietuvos vietų vardų žodyno kalbininkas istorininkas galės mums papasakoti apie tai, kas per tauta ar tautos yra gyvenusios Lietuvoje prieš lietuvių įtraukimą į šią šalį* K.Būg (ž. įtraukimas). *Teminis žodynas būtų tikras pagalbininkas rašantiesiems, padėtų jiems susirasti reikiamos reikšmės žodį, propaguotų rečiau vartojamus ar mažiau žinomus žodžius bei jų reikšmes* KIK27,48 (ž. teminis). *Tarmių žodynas gyvina ir vaizdina visą mūsų bendrinę raštų kalbą rš* (ž. gyvinti). *Kas nemoka kalbiškai protauti, tam ir pilniausias žodynas yra nepateisinama prabanga rš* (ž. kalbiškai).

Ypač vertinami žodynuose pateikiami gyvosios kalbos faktai: *Juška juo* (žodynu) *akivaizdžiai parodė, kad lietuvių kultūros veikėjų užmojis tyrinėti liaudies šnekamąją kalbą ir iš jos semti medžiagą kalbiniam darbui yra teisingas* LKV157 (ž. užmojis). *A. Juškos žodynas ilgą laiką buvo rimtas šaltinis lietuvių kalbos tyrinėjimams* LKV200 (ž. tyrinėjimas).

Iliustracijose atskleidžiama praktinė žodynų vertė (jų reikia ir mokykloms, ir akademinėi bendruomenei): *Dėl jūsų, broliai, rašau žodininką: ir dėl žemaičio, ir lietuvininko* D.Pošk (ž. žodininkas). *Tas žodinykas visų didžiausių naudą atneš jaunikaiciams labiausiai žemaičių, pradedančiams iškalose mokytis* Sut (ž. žodininkas). *Vienatijas priegaidės mokytojas man tebuvo Kuršaičio žodynas* K.Būg (ž. vienatijas). *Žodyno mums verkiamai reikia rš* (ž. verkti). *Tas žodynas pravartu turėti kiekvienam* J.Jabl (ž. pravartus). *Šis žodynas ... ilgai bus reikalingiausia parankinė knyga mūsų dabartinei kalbai geriau pažinti* APhIV164 (ž. parankinis). *Savo raštams faktų jie pasimedžioja iš įvairių žodynų rš* (ž. pamedžioti).

Taip pat iliustracijose iškeliami ir mokslinė žodynų vertė: *Moksliškame⁹ žodyne kiekvieno lietuvių kalbos žodžio turi būti surašytos visos lytys* K.Būg (ž. moksliškas). *K. Būga iš A. Juškos liaudies kalbos užrašymų norėjo padaryti pilnesnį (= išsamesnį) lietuvių kalbos žodyną ir pagrindinį leksikografinį veikalą, kuris tiktų tiek mokslo, tiek ir praktikos reikalui* LKV269 (ž. veikalas).

⁹ Moksliškas – „pagrįstas mokslo principais“.

IŠVADOS

Išnagrinėjus LKŽ_e pateiktus iliustracinius pavyzdžius su leksema *žodynas* matyti, kad žodyne sukauptų duomenų visiškai pakanka išsamiam žodyno vaizdiniui sudaryti. Kadangi žodžio *žodynas* antroji reikšmė yra labai konkreti, daiktiška, tai ir susiklostęs apibendrintas vaizdinys yra palyginti tikslus, aiškiai apibrėžtas.

Ištirtoji medžiaga leidžia sudėlioti tokį LKŽ_e susidariusį apibendrintą žodyno vaizdinį: žodynas – vieno, kelių, keliolikos ar keliasdešimties tomų vieno autoriaus ar kolektyvinė rankraštinė arba spausdinta knyga, parašyta remiantis tam tikra instrukcija, turinti savo makrostruktūrą ir mikrostruktūrą; žodyne, sukaupus iš vieno ar įvairių šaltinių medžiagą (dažniausiai sudarius kartoteką) abėcėliškai, temomis ar laikantis kitos sistemos, pateikiami žodžiai arba žodžių junginiai, paprastai apibrėžiama žodžio reikšmė, taip pat gali būti nurodoma žodžio kilmė, istorija, geografija, apie žodį pateikiama gramatinės, akcentinės, stilistinės ir kitokios informacijos, vartosenos pavyzdžių, vertimų į vieną ar kelias kalbas; toks leidinys turi praktinę ir mokslinę vertę (naudingas mokantis savos ar svetimos kalbos, reikalingas kaip šaltinis įvairiems kalbos ir kultūros tyrimams).

Būtina pabrėžti, kad šiame tyrime parodytas konkretus žodyno vaizdinys yra susidaręs kalbotyros specialistų – leksikografų, gramatikų, dialektologų ir kitų kalbos mokslo sričių tyrėjų, taip pat jiems artimų kultūros veikėjų ir grožinės literatūros kūrėjų sąmonėje.

Akivaizdu, kad įžengus į XXI amžių žodyno vaizdinys iškiltų kiek kitoks. Pirmiausia turėtume paminėti, kad žodynas – tai ne tik popierinė spausdinta knyga. Šiandien žodynais vadinamos ir kompiuterinės laikmenos, ir elektroninės duomenų bazės ar bankai. Be to, sudaromi ne tik natūralių, bet ir dirbtinių kalbų žodynai, jie gali būti įgarsinti, iliustruoti piešiniais, nuotraukomis ir pan. (plg. Jakaitienė 2006: 7). Taip pat tikėtina, kad pasikeitusį žodyno vaizdinį parodytų kitų šaltinių duomenys, mokliškai parengtos įvairiapusės apklausos ir pan. Tačiau kaip pasikeitė žodyno vaizdinys ir koks jis yra XXI a., būtų jau kito straipsnio tyrimo objektas.

ŠALTINIS

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas. Red. kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. red.), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – Atnaujinta versija, 2008, 2017. Prieiga internete: www.lkz.lt.

LITERATŪRA

- Balašaitis A. 1984: *Žodžiai ir žodynai*, Vilnius: Mokslas.
- Balodis A. 2009: Pasaulis kaip vaizdinys: kelios pastabos apie tai, kaip J. P. Sartre'as kritikuoja H. Bergsono sąmonės sampratą. – *Athena* 5, 71–84. Prieiga internete: <http://lkti.lt/athena/pdf/5/5.II.A.71-84.pdf> (žiūrėta 2017 09 03).
- Černeiko L., Cho Son T. – Чернейко Л. О., Хо Сон Тэ 2001: Концепты жизнь и смерть как фрагменты русской языковой картины мира. – *Филологические науки* 5, 50–58.
- Daujotytė-Pakerienė V. 2002: Pamatinis kultūros tekstas. – *Dvidešimt Lietuvių kalbos žodyno tomų*. Sudarė J. Zabarskaitė, Z. Šimėnaitė, Vilnius: InterSe, 34–38.
- Dini P. U. 2002: „Lietuvių kalbos žodynas“ – žvilgsnis iš šalies. – *Dvidešimt Lietuvių kalbos žodyno tomų*. Sudarė J. Zabarskaitė, Z. Šimėnaitė, Vilnius: InterSe, 27–33.
- Granauskas R. 2015: *Baltas liūdesio balandis. Esė, pokalbiai, pokštai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Gritėnienė A. 2016: Šermukšnio vaizdinys „Lietuvių kalbos žodyne“. – *Tautosakos darbai* 52, 2016, 85–104.
- Gudavičius A. 2011: Reikšmė – sąvoka – konceptas ir prasmė. – *Res humanitariae* 10, 108–119. Prieiga internete: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:j.04~2011~1367184173024/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> (žiūrėta 2017 08 14).
- Jakaitienė E. 2005: *Leksikografija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas .
- Jakaitienė E. 2006: *Žodynų istorijos apybraiža*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kažukauskaitė O. 2002: Le grand dictionnaire d'une petite nation, une histoire de cents ans. – *Cahiers lituaniens* 3, 29–33.

- LLE – *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- Nastopka K. 2010: *Literatūros semiotika*, Vilnius: Baltos lankos.
- Nepokupnas A. 2002: Žodynas – tai abėcėlės tvarka išdėstytas visas pasaulis Lietuvoje ir Lietuva visame pasaulyje. – *Seimo kronika*: specialus Nr. 22 (228), 2002 m. liepos 29 d., 1421. Prieiga internete: <http://www6.lrs.lt/kronikos/pdf/030101/k-22.pdf> (žiūrėta 2017 08 28).
- Papaurėlytė S. 2003: Sielvarto metaforos lietuvių ir rusų kalbose. – *Filologija* 8, 25–31. Prieiga internete: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001;J.04~2003~1367184529404/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> (žiūrėta 2017 09 04).
- Papaurėlytė-Klovienė S. 2007: *Lingvistinės kultūrologijos bruožai*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
- Paulauskienė A. 2002: Paminklas tautai. – *Dvidešimt „Lietuvių kalbos žodyno“ tomų*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 21–26.
- Pupkis A. 2013: *Juozas Balčikonis ir didysis „Lietuvių kalbos žodynas“*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Sabaliauskas A. 1997: Kazimieras Būga ir lietuvių leksikografija. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 37, 1–4.
- Sverdiolas A. 2006: *Apie pamėklinę būtį*, Vilnius: Baltos lankos, 173–176.
- Šimėnaitė Z. 2010: Lietuvių ir lenkų leksikografijos sąsajos (Związki leksykografii polskiej I litewskiej). – *Językowe I kulturowe dziedzictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Bydgoszcz, 158–166.
- Toporovas V. 2009: Didžiajam Lietuvių kalbos žodynui išėjus. – *Vladimiras Toporovas ir Lietuva*. Sudarė A. Sabaliauskas, J. Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 261–273.
- VLE – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras. T. 24, 2013.
- Zabarskaitė J. 2010: Politinis pasaulėvaizdis didžiajame *Lietuvių kalbos žodyne* (valstybė, įstatymas, valdžia). – *Parlamento studijos* 9. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno

Mažvydo biblioteka, 126–143. Prieiga internete:
http://www.parlamentostudijos.lt/Nr9/9_kalba_1.htm (žiūrėta 2017 09 05).

Zabarskaitė J. 2012: Kitoks didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ skaitymas: Adalbertas Bezenbergeris, *marios, pamarys, pamariškis*. – *Mažoji Lietuva: paribio kultūros tyrimai*. Sudarė G. Blažienė, N. Morozova, J. Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 239–271.

Zinkevičius Z. 1981: *Kalbininkas K. Būga*, Kaunas: Šviesa.

Žagrakalytė A. 2013: *Eigulio duktė: byla F 117*, Vilnius: Tyto alba.

Įteikta 2017 09 19

Priimta 2017 12 08

THE MENTAL IMAGE OF THE DICTIONARY IN THE DICTIONARY OF THE LITHUANIAN LANGUAGE (*LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNAS*)

Summary

The importance of the academic *Dictionary of the Lithuanian Language (Lietuvių kalbos žodynas)* for various interdisciplinary research has been written many times. Its motive is constantly appearing in non-academic texts also. So the concept of the *dictionary* for the semantic mental image's analysis has been deliberately chosen. Looking at the lexicographic articles of the great dictionary as a specific discourse created in a certain way and reading them in different cuts, we can find various data about the features of Lithuanian worldview and world outlook. The goal of this article is to analyze the semantic mental image of the dictionary formed in the hypertext of the academic dictionary and to determine which mental image's features are considered to be the most important, most relevant, using a wide and different discourse of the 20 volumes of the dictionary. In order to achieve this goal, several specific tasks were set out: in the way of researching the collected material by interpretative, analytical descriptive and semantic analysis methods to

describe the structure, types, volume, authors, material of the dictionary, to represent the course of the lexicographical works and the difficulties which the dictionary makers faced during the preparation of dictionaries, to highlight the disadvantages which are noticeable in the dictionaries and show the value of dictionaries.

The research material was collected by looking vertically to all 20 volumes of the Dictionary of the Lithuanian Language and reading the hypertext of the dictionary horizontally. 211 head words were found reading the lexicographic articles in this way, the illustrations of them contain a lexeme *dictionary*. The vast majority (even 98 %) of the illustrations used with the lexeme *dictionary* were written out from the various authors' (mainly linguists, cultural and public figures) written sources. The dictionary is also mentioned in the various academic publications (in the journals, *Grammar of the Lithuanian language*, other dictionaries, etc.). Only 2 illustrations with a lexeme *dictionary* are written from the living language. So the data of the hypertext of the Dictionary of the Lithuanian Language analyzed in this study shows the mental image of *dictionary* which was formed by the linguistic specialists – lexicographers, grammarians, dialectologists and the researchers of other language science fields, and also by the cultural activists and fiction writers.

The material for the research was collected from all 20 volumes, only the data of Complement Card Index was eliminated, and this is why it is important to describe that the final results reflect the mental image of the dictionary formed in the Lithuanian worldview till the 21st century.

After the semantic analysis of the illustrative material of the Dictionary of the Lithuanian Language, the following main features of the *dictionary*'s mental image are distinguished: the structure, type, author, volume, lexicographic material of the dictionary, course of lexicographic works, difficulties faced preparing the dictionaries, the disadvantages and value of the dictionaries.

The analysis of all illustrative samples with the lexeme *dictionary* shows that it is completely enough to have the data accumulated in the academic dictionary in case to make the detailed mental image of the *dictionary*. Because the second meaning of the word *dictionary* is very concrete, practical, so the formed generalized mental image of it is objective and clearly defined.

The investigated material allows to arrange such a generalized dictionary's mental image formed in the Dictionary of the Lithuanian Language: the dictionary is a printed or manuscript book composed of one, several, dozen or few dozen volumes and written by a single author or a collective; it is written in accordance with a certain instruction, it has its macrostructure and microstructure; after collecting the material from one or various sources (most often making the card index) the words or word combinations are presented alphabetically, by themes or according other system in the dictionary, usually the meaning of the word is described, it is also possible to specify the origin, history, geography of the word, to submit grammatical, accentuate, stylistic and other information, the samples of use, translations to one or few languages; such a publication has a practical and academic value (it is useful for learning your or foreign language, it is needed as the source for the various research of the language and culture).

Obviously, the mental image of the dictionary would be slightly different when entering the 21st century, however the comparing of the *dictionary's* mental image in nowadays and how it changed could be the research object of the other article.

KEYWORDS: dictionary, mental image, illustrative sentence, semantics, *The Dictionary of the Lithuanian Language*.

AURELIJA GRITĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

aurelija.griteniene@lki.lt